

kibontakozása. Az első korszak vége felé a dekabristák és petrasevcek, a második korszakban a munkásmozgalom legfőbb centruma Oroszországban éppen a Nyeva parti főváros. A múlt század végén ez már Európa egyik legnépesebb ipari városa, a társadalmi ellentétek igen kiélezettek. Pétervári vonatkozásban az 1870-es évektől kezdve beszélhetünk munkásmozgalomról, amelyben a 90-es években már a marxisták viszik a vezető szerepet.

A harmadik, mindössze 17 évre terjedő korszak tárgyalásának központi gondolata az, hogy Pétervár a Nagy Októberi Forradalom előkészítésének és véghezvitelének színhelye. Lenin, ha nem volt épp száműzetésben vagy emigrációban, Pétervárt működött, legalábbis 1918-ig, amikor Moszkvába tette át a szovjethatalom a székhelyét. Pétervárt zajlott le az első orosz polgári forradalom, amelynek visszhangja lett úgyszólván az egész földkerekségen.

Igen nagy jelentősége van a művészeti és tudományos életben is Pétervárnak a harmadik korszakban. Innen indul világhódító útjára a cári balett; az egyetemeken és kutatóintézetekben világhírű tudósok tanítanak, dolgoznak.

A kötetek terjedelmüket tekintve, igen tekintélyesek (896, 885 és 1043 old.). Számos illusztráció, térkép egészíti ki őket, úgyhogy már egyszerű átlapozással is igen sokat lehet tanulni.

Bélay Vilmos

Lehotská, Darina: **Vývoj manufaktúr v Bratislave v XVIII. storočí**
Historické Štúdie I (1955) 32—49. old.

A szerző a pozsonyi városi levéltár munkaközösségével együtt kidolgozott tanulmányában megkísérli nyomon követni a Pozsonyban létrejött manufaktúrák történetét. A pozsonyi levéltár anyaga mellett, amely korántsem nyújt adatokat minden manufaktúrára, a korabeli vagy közel egykorú irodalom és a későbbi feldolgozások anyagára támaszkodik. Az első manufaktúra, amelyről csak későbbi feldolgozás alapján van tudomása, viaszfáklyákat előállító üzem az 1750-es években, közelebbit nem lehet tudni róla. Az első pontosabban ismert manufaktúra Kempelen Farkas 1766-ban alapított kartonnyomó manufaktúrája, amely később posztókészítéssel is foglalkozott. Ez a manufaktúra hamarosan megszűnt, de röviddel utána már néhány új manufaktúrával találkozunk, amely posztó vagy selyem előállításával foglalkozott. Ezeket a manufaktúrákat gazdag pozsonyi kereskedők alapították, úgyhogy itt nyomon kísérhető a kereskedőtöke behatolása az ipari termelésbe. A textilmanufaktúrák mellett van ceruzagyártó, salétromgyártó, pipákat, tükröket, mechanikai szerkezeteket készítő manufaktúra is. Ezek 10—20, vagy még ennél is több embert foglalkoztatnak és meglehetősen nagy forgalmat bonyolítanak le. Készítményeiket részben a helyi piacokon értékesítik, de akadnak olyan manufaktúrák is, amelyeknek az árui az egész

országban elterjednek, még Erdélyig is eljutnak. Az 1780 és 1790 közti évtizedben gyors ütemben folyik újabb manufaktúrák alakítása, és Pozsony hamarosan egész Magyarország legjelentősebb ipari központjává válik. Ezt elősegítette a hazai piac mellett Bécs közelsége és az a tény, hogy a városi és környékbeli szegénység soraiból könnyű volt olcsó munkaerőt szerezni. A szerző megállapítása szerint a kormányzat is elősegítette az ipar fejlődését, a kereskedők mellett nemesi körök is érdeklődnek a manufaktúrák iránt. Az ekkor alakult manufaktúrák többsége ismét textiliák készítésével foglalkozik. Még a század utolsó évtizedében is alakulnak új manufaktúrák, de már kisebbek a korábbiaknál. A szerző így összesen 34 manufaktúrát talál Pozsonyban, de ezeknek csak mintegy a feléről tud pontosabb adatokat közölni. Csak egy posztómanufaktúra van, amely Verlag-rendszerben vidéken is foglalkoztat több, mint 100 embert, a többiek központosított manufaktúrák. Ahol erre levéltári adatok voltak, ott a szerző közli a termelési adatokat, a munkások létszámát stb. Sajnálatos, hogy nem tett kísérletet annak felderítésére, honnan toborzódott pontosabban a manufaktúrák munkássága. Megállapítása szerint az 1790-es években a fejlődés lendülete megtorpant, a XIX. század elejének gazdasági válsága és a birodalom pénzügyi csődje pedig szinte megsemmisítette a pozsonyi ipar fejlődését.

Niederhauser Emil

История Москвы. IV. кт. Период промышленного капитализма
Издательство Академии наук СССР, Москва 1954

Az alábbiakban ismertetésre kerülő kötet, amely a Tanulmányok Budapest múltjából megelőző két kötetében ismertetett három kötet folytatása, a kapitalizmus oroszországi kibontakozásának korát, az 1861. évi jobbágyreformtól a XX. század fordulójáig terjedő 40 évet tárgyalja.

A jobbágyság felszabadítása után Moszkvának, mint az ország gazdasági, politikai és kulturális központjának szerepe jelentős mértékben megnőtt. Bár a XVIII. század elejétől kezdve Pétervár a cári udvar és a kormány székhelye, az ország gazdasági központja továbbra is Moszkva, márcsak földrajzi helyzeténél fogva is. A tárgyalt korszakban kiépülő vasútvonalak az ország legtávolabbi zugaival is összekapcsolják a várost. A kapitalizmus fejlődése Moszkvában, a nagy kereskedő- és iparvárosban, természetesen sokkal gyorsabb, mint vidéken, vagy Pétervárt kivéve bárhol máshol az országban, hiszen a többi helyen a feudális rend túlélő maradványai gátolják az új gazdasági-társadalmi rend kibontakozását.

Néhány példa: 1853 és 1890 közt a nagyipari munkásság száma Moszkvában 70%-kal nőtt, maga az ipari termelés ugyanezen időszakban 375%-kal. E korszakban Moszkva ipari életének vezető ága már a nagyipar; kezdetben a textil-, majd mindinkább a fémipar.